

Αχιλλεὺς Γ. Χαλδαιάκης

‘Ο μελοποιὸς καὶ ὁ ψάλτης στὴν ἑλληνικὴ ψαλτικὴ τέχνη

ΘΕΜΑ τοῦ παρόντος κειμένου εἶναι ὁ μελοποιὸς καὶ ὁ ψάλτης στὴν ἑλληνικὴ (καὶ, συνεκδοχικά, στὴν παντοιόγλωσση ἄλλη) ψαλτικὴ τέχνη. Προφανῶς, σήμερα, ὅλοι κατανοοῦμε τί σημαίνει μελοποιὸς καὶ τί σημαίνει ψάλτης: **ὁ μελοποιὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ ἔχει τὴν «ποιητικὴ ἔξη» καὶ ἄρα τὴ «δυνατότητα νὰ κατασκευάζει μέλος, ἐφευρίσκοντας καὶ γράφοντας νέες μελωδίες ποὺ ἀρέσουν στοὺς ἀκροατές του»,** ἐνῶ **ὁ ψάλτης εἶναι ἀπλῶς αὐτὸς ποὺ καλεῖται νὰ «ἀπαγγείλει αὐτὸ τὸ μέλος»,** νὰ ψάλει, νὰ ἐρμηνεύσει «διάφορες τετριμμένες ψαλμωδίες». Αὐτά, ἀκριβῶς, προκύπτουν ἀπ' ὅσα γράφει σχετικὰ ὁ Χρύσανθος στὸ Θεωρητικό του¹:

«Μελοποιία εἶναι δύναμις κατασκευαστικὴ μέλουνς. Κατασκευάζομεν δὲ μέλος, ὅχι μόνον ψάλλοντες τετριμμένας διαφόρους ψαλμωδίας, ἀλλ' ἐφευρίσκοντες καὶ γράφοντες καὶ ἴδια νέα μέλη, τοῖς ἀκροαταῖς ἀρέσκοντα. Ἄρα διαφέρει ἡ μελοποιία τῆς μελωδίας· διότι ἡ μὲν μελωδία εἶναι ἀπαγγελία μέλουνς· ἡ δὲ μελοποιία εἶναι ἔξις ποιητική».

Παρ' ὅλ' αὐτά, ὅμως, ἀντιλαμβανόμαστε –έπισης– ὅλοι ὅτι καὶ στοὺς δύο ὅρους λανθάνουν πολλὲς ἀκόμη προϋποθέσεις, ἄγνωστες –ἴσως– στὶς λεπτομέρειές τους γιὰ τὴ σύγχρονη πραγματικότητα: ὁ ἀληθινὸς ψάλτης πρέπει νὰ διακρίνεται καὶ ἀπὸ ἄλλα ἴδιαίτερα χαρίσματα, ὅπως καὶ ὁ πραγματικὸς μελοποιὸς πρέπει νὰ γνωρίζει ἀπόλυτα καὶ νὰ ἀκολουθεῖ πιστὰ κάποιους συγκεκριμένους κανόνες. Στὶς μέρες μας ὅλα αὐτὰ ἔχουν ἀτονήσει· τὰ κριτήρια ἔχουν κατὰ πολὺ χαλαρώσει. Σήμερα, εἶναι συνηθισμένο κάποιος νὰ χαρακτηρίζεται, χωρὶς πολύ σκέψη, μελοποιὸς ἢ ψάλτης. Καὶ γιὰ τὶς δύο περιπτώσεις, πάντως, χρειάζεται –όπωσδήποτε– πολὺ περισσότερη προσοχή, καὶ (γιατί ὅχι) κάποια ἐπιφύλαξη. Ἄς θυμηθοῦμε ἐδῶ πῶς περιγράφονται, σὲ ἑλληνικὲς μουσικὲς πηγές, αὐτὰ τὰ δύο πρόσωπα ποὺ μᾶς ἀπασχολοῦν· ὁ ψάλτης καὶ ὁ μελοποιός:

”Ηδη ἀπὸ τὸν 15^ο αἰῶνα ὁ ἰερομόναχος Γαβριὴλ ἔκρινε σκόπιμο νὰ «εἰκονίσει τὸν τέλειο ψάλτη»². Ἔθεσε, λοιπόν, ἔξι κριτήρια, τὰ ὅποια «δέφείλει νὰ πληροῖ ὅποιος ψάλτης δὲν θέλει νὰ διαψεύδει τὸ ὄνομά του»³. Τὰ τοία ἀπ' αὐτὰ σχετίζονται μὲ τὴ χρήση τῆς ψαλτικῆς σημειογραφίας:

- γνώση τῆς «ὁρθογραφίας» τῆς παρασημαντικῆς

¹ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, Θεωρητικόν, σ. 174, § 389.

² Γαβριὴλ, σσ. 100–102^{696–726}.

³ Αὐτόθι, σ. 88^{585–586}.

- δυνατότητα μουσικῆς γραφῆς χωρὶς τὴν χρήση κάποιου βοηθήματος
- ἄμεση (καὶ ἄψογη) καταγραφὴ ὅποιουνδήποτε μουσικοῦ ἀκούσματος

Ἐνῶ δύο, μόνον, ἀναφέρονται στὶς φωνητικὲς ἵκανότητες τοῦ ψάλτη:

- τονικὰ σωστὴ φωνητικὴ τοποθέτηση
- καλλιφωνία

Ἐπιπλέον δέ, εἶναι ἀξιοπαρατήρητο ὅτι, μέσα στὰ ψαλτικὰ χαρίσματα συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ δυνατότητα:

- σύνθεσης νέων μελωδιῶν

Μ' αὐτὲς τὶς παρατηρήσεις τοῦ Γαβριὴλ συμφωνεῖ καὶ ὁ Μανουὴλ Χρυσάφης⁴, ποὺ κατὰ τὴν ἴδια χρονικὴ περίοδο μνημονεύει κι αὐτὸς ἔξι ἀντίστοιχα «κεφάλαια»,

«οὐ παρὰ πᾶσι γινωσκόμενα, πᾶσι δὲ ὀφειλόμενα γινώσκεσθαι, τοῖς γε τῆς ἐπιστήμης ταύτης ἀντιποιουμένοις:— πρῶτον οὖν ἐστιν τὸ ποιεῖν τινα θέσεις προσηκούσας καὶ ἀρμοδίας, ἐπόμενον τῷ ὅρῳ τῆς τέχνης:— δεύτερον, τὸν μὴ ἐγκύπτοντα τῷ βιβλίῳ καὶ ὄρωντα, ἀλλὰ καὶ χωρὶς βιβλίου γράφειν ἀσφαλῶς καὶ ως ἡ τέχνη βούλεται, εἴτι ἀν τὶς ἐπιτάξεις γράφειν:—τρίτον, τὸ ἀμελετήτως μὴ προδιασκεψάμενον, ἀλλ' ἀμα τῷ θεάσασθαι δύνασθαι παντοῖα ψάλλειν μαθήματα, παλαιά τε καὶ νέα, τοῦ ἀπταίστον πάντη πάντως ἔχόμενον:— τέταρτον, τὸ ψάλλειν μὲν ἄλλον, αὐτὸν δὲ τὸ ψαλλόμενον γράφειν τε καὶ ψάλλειν ὄμοιώς ἔκεινω:— πέμπτον, τὸ παντοῖα ποιεῖν ποιήματα ἴδια, ἡ οἰκοθεν κινούμενον, ἡ καὶ ἐξ ἑτέρων ἐπιτάγματος καὶ μετὰ μελέτης καὶ ταύτης ἐκτός:— ἕκτον, ἡ τῶν ποιημάτων κρίσις ἐστίν, ἥτις ἐστὶν ἵσως μὲν καὶ τὸ δύνασθαι κρίνειν τὸ ποιηθέν, καθ' ὅ τι τε καλῶς ἀν ἔχοι καὶ ἀσφαλῶς καὶ καθ' ὅ τι μή, ἵσως δὲ καὶ τὸ δύνασθαι γνωρίζειν ἀπὸ μόνης ἀκοῆς τὸ τοῦδε τινος ποίημα· ὅπερ δὴ καὶ κάλλιστόν ἐστι πάντων τῶν ἐν τῇ τέχνῃ».

Καὶ ἐγείρεται, βέβαια, ἐδῶ κάποιος εἰδικότερος προβληματισμός· ποιόν ἀκριβῶς περιγράφει ὁ Μανουὴλ Χρυσάφης; τὸν ψάλτη ἡ τὸν μελοποιό; Ο ἴδιος, συνεχίζοντας, λέει⁵:

«Τούτων τῶν εἰρημένων ἔξι κεφαλαίων ὁ τὴν ἐπιστήμην ἔχων καὶ δυνάμενος ως ἡ τέχνη βούλεται χρῆσθαι αὐτοῖς, διδάσκαλος ὡν τέλειος λοιπὸν ποιήτω τε ποιήματα καὶ γραφέτω καὶ διδασκέτω καὶ ψήφους κρίνων ἔξαγέτω περὶ τε τῶν οἰκείων καὶ ὡν ἄλλοι ποιοῦσι, μᾶλλον δὲ περὶ τούτων· τὰ γὰρ ἴδια αὐτὸς μὲν ἀκολουθῶν τῇ τέχνῃ συνθήσει, τὴν δὲ περὶ αὐτῶν ἔξουσιν ἔτεροι ψῆφον, διὰ τὸ τὴν εὔνοιαν πεφυκέναι μὴ ἀδεκάστους ἔξαγειν τὰς ψήφους, αὐτὸν δὲ εὔνως ἔχειν τοῖς ἑαυτοῦ, καὶ ὅποια τύχωσιν ὄντα. ὁ δὲ μήτε τὴν ἐπιστήμην αὐτῶν

⁴ Χρυσάφης, σ. 46¹⁷⁶⁻¹⁹⁶.

⁵ Αὐτόθι, σ. 48¹⁹⁷⁻²¹².

έχων, μήτε διὰ τοῦτο δυνάμενος χρῆσθαι αὐτοῖς, σιγάτω λοιπόν, τοῦτο βέλτιον τοῦ μὴ σιγᾶν ἡγησάμενός τε καὶ ἀσφαλέστερον, εἰ εἰμὴ σιγᾶν βουλοιτο, τοῦτο δὲ δήπουθεν ἔξεσται τῷ βουλομένῳ παντί, ἀλλὰ μὴ κρίνειν τὰ ἔτερων ἐπιχειρήτω, εἰδὼς ὡς οὐδένα δυνήσεται πείσειν φαῦλον, ὡς αὐτός ἔστιν ἐκόντα γίνεσθαι καὶ νομίζειν ἄπερ αὐτὸς νενόμικε...».

Ἐπαναπροσεγγίζω, ἔτσι, τὸ θέμα μου: Ο μελοποιὸς καὶ ὁ ψάλτης στὴν ἐλληνικὴ (καὶ, συνεκδοχικά, στὴν παντοιόγλωσση ἄλλη) ψαλτικὴ τέχνη: Εἶναι διακριτοὶ οἱ ρόλοι τους; Εἶναι δύο διαφορετικὰ πρόσωπα ἢ συναντῶνται (σὲ κάποιες πτυχὲς τῶν δραστηριοτήτων τους) καὶ ἀλληλεπιδροῦν; Ἀραγε, ὁ μελοποιὸς ἔχει ἀνάγκη τὸν ψάλτη ἢ ὁ ψάλτης τὸν μελοποιὸ; Διατυπώνω ἐδῶ αὐτὸ τὸ ἐρώτημα (στὸν τύπο γνωστῆς λαϊκῆς θυμοσοφίας) ὅχι ὡς ἔνανσμα γενικότερου φιλοσοφικοῦ προβληματισμοῦ, ἀλλ’ ὡς εὐκαιρία εἰδικότερης προσέγγισης τῶν προσώπων ποὺ ἔξετάζονται στὸ παρόν κείμενο.

Ἄπ’ ὅσα, τουλάχιστον, γράφει ὁ Μανουὴλ Χρυσάφης φαίνεται ὅτι οἱ δύο φυσιογνωμίες ποὺ μᾶς ἀπασχολοῦν [ό ψάλτης καὶ ὁ μελοποιός] κάπου ἀρχίζουν νὰ συμπλέκονται καὶ νὰ «μεταλλάσσονται», στὴν ἴδανική τους ἐκδοχή, σὲ μιὰν ἄλλη μορφή: στὸν τέλειο διδάσκαλο τῆς ψαλτικῆς τέχνης, ὁ ὅποιος συγκεντρώνει τὶς ἴδιότητες τοῦ ψάλτη, τοῦ μελοποιοῦ, τοῦ δασκάλου, τοῦ συγγραφέα, ἀλλὰ καὶ τοῦ κοιτῆ τῶν ὁμοτέχνων του· μὲ ἄλλα λόγια, σὲ μιὰ μορφὴ ἀντίστοιχη τῆς ἴδανικῆς ἐκδοχῆς τοῦ σημερινοῦ ἐπιστήμονα μουσικολόγου, ὁ ὅποιος πέρα ἀπὸ τὴ θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ γνώση τῆς ψαλτικῆς δύναται νὰ φιλοσοφεῖ πάνω στὴν τέχνη, διατυπώνοντας κρίσεις γιὰ συγκεκριμένα μελοποιήματα ἢ κρίνοντας τὸ φαινόμενο τῆς μουσικῆς δημιουργίας γενικότερα.

Τοῦτο προκύπτει, ἐμφαντικότερα, καὶ ἀπὸ μεταγενέστερες σχετικές πηγές, ὅπως –γιὰ παράδειγμα– τὸ Θεωρητικὸ τοῦ Χρυσάνθου· ἐκεῖ, ὁ Χρύσανθος, προσπαθώντας νὰ σκιαγραφήσει τὴ φυσιογνωμία τοῦ μελοποιοῦ, δίνει τρεῖς διαβαθμίσεις, μέσα ἀπὸ τὶς ὅποιες φαίνεται καθαρὰ αὐτὴ ἡ «μετεξέλιξη» τῶν δύο προσώπων [ψάλτη καὶ μελοποιοῦ/ μελοποιοῦ καὶ ψάλτη] σὲ μιὰν κοινὴ ἴδιότητα (ὅπως τὴν περιγράφει παραπάνω καὶ ὁ Μανουὴλ Χρυσάφης): αὐτὴν τοῦ ἐπιστήμονα μουσικοῦ. Γράφει ὁ Χρύσανθος στὸ Θεωρητικὸ του⁶:

«Τὸ ἥθος τοῦ ἥχου διδάσκει τοὺς τωρινοὺς νὰ μελίζωσιν, ἢ κατ’ ἐμπειρίαν, ἢ κατὰ τέχνην, ἢ κατ’ ἐπιστήμην. Όσοι λοιπὸν μελίζουσι κατ’ ἐμπειρίαν, αὐτοὶ δὲν γνωρίζουσιν οὕτε τοὺς μουσικοὺς χαρακτῆρας, οὕτε κάνενα ἀπὸ ἐκεῖνα, ὅσα διδάσκονται τεχνικῶς ἢ ἐπιστημονικῶς εἰς τὴν Μουσικὴν ἀλλὰ ἀπὸ πολλὴν ἀσκησιν καὶ τριβὴν τοῦ ψάλλειν, ἀπέκτησαν εὐκολίαν καὶ δεξιότητα, τοῦ νὰ μελίζωσι τροπάρια κατὰ τοὺς ὀκτὼ ἥχους, ὅποιος προταθῆ. Καὶ

⁶ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, ὁ.π., σσ. 181–183, §§ 409–411.

ψάλλει κατ' ἐμπειρίαν, ὁ ψάλτης τὸ δοθὲν τροπάριον εἰς πρῶτον ἥχον, φερ' εἰπεῖν, καὶ οὕτε αὐτὸς διστάζει, ὅτι ψάλλει πρῶτον ἥχον, οὕτε οἱ ἀκροαταὶ κρίνοντιν ἀλλεοτρόπως, καὶ ἀν εἶναι καὶ κατ' ἐπιστήμην Μουσικοί. Μελίζουσι δὲ οἱ τοιοῦτοι ἀτελῶς, διότι μὴ γράφοντες τὸ μέλος μὲ τοὺς μουσικοὺς χαρακτῆρας, ἀδυνατοῦσι νὰ λέγωσιν αὐτὸ παρομοίως, δσάκις θέλουσιν.

»Οσοι δὲ μελίζουσι κατὰ τέχνην, αὐτοὶ γνωρίζουσι μὲν τοὺς μουσικοὺς χαρακτῆρας, κρατοῦσι δὲ εἰς τὴν φαντασίαν, ὅσα κατὰ λόγον διδάσκονται, ἔως ἐκεῖ ὅπου φθάνει ἡ κρίσις τῆς αἰσθήσεώς των. Αὐτοὶ ὅταν εἶναι φύσεως ρόπην ἔχουσης εἰς τὴν Μουσικήν, καὶ καταβάλλωσι πολλὴν ἀσκησιν καὶ τριβὴν εἰς αὐτήν, ἀποκτῶσι τὴν δύναμιν τοῦ νὰ γράφωσι μὲ τοὺς χαρακτῆρας ὅτι μέλος ἀκούσωσιν ἡ φαντασθῶσι καὶ νὰ ψάλλωσιν αὐτὸ πάντοτε παρομοίως καὶ ἀπαραλλάκτως· ἐπειδὴ ψάλλωσιν ἐντέχνωσι.

»Οσοι δὲ μελίζουσι κατ' ἐπιστήμην, αὐτοὶ γνωρίζουσι μὲν τοὺς μουσικοὺς χαρακτῆρας, κρατοῦσι δὲ εἰς τὴν φαντασίαν, ὅσα κατὰ λόγον διδάσκονται, ἔως ἐκεῖ ὅπου φθάνει ἡ κρίσις τοῦ νοός των· γινώσκουσι δὲ τὰς αἰτίας καὶ τοὺς λόγους τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς μουσικῆς. Αὐτοὶ λοιπόν, ὅταν εἶναι φύσεως, ἡτις ἔχει ρόπην εἰς τὴν Μουσικήν, καὶ ἐπιμένουσιν εἰς τὴν ἀσκησιν καὶ τριβὴν αὐτῆς, ἀποκτῶσι δύναμιν τοῦ νὰ ἐφευρίσκωσι μέλη τοιαῦτα, ὥστε νὰ δύνανται νὰ κινῶσι τὴν ψυχὴν τοῦ ἀκροατοῦ εἰς ὅτι θέλουσι. Μεταχειρίζονται δὲ εὐεπηρόλως μὲν τὰς μελωδίας, προσφυέστατα δὲ τοὺς χαρακτῆρας. Όντες δὲ καὶ φιλόσοφοι, καὶ τῆς πρώτης τάξεως ἄνθρωποι, συντιθέασι καὶ στίχους ἰδίους, ἐκλέγοντες καὶ λέξεις ἀρμοδίας εἰς τοὺς σκοπούς των· καὶ τότε μὲ τρία δυνατὰ μέσα, μὲ τὴν μελωδίαν δηλαδή, μὲ τὸν ρύθμον καὶ μὲ τὴν λέξιν, ἐκτελοῦσι κάθε σκοπόν ...».

Οσα σχολιάζει ὁ Χρύσανθος στὴ συνέχεια ἐπιβεβαιώνουν αὐτὴ τὴν εὐκταία «μετάλλαξη». Οἱ ἐμπειρικοὶ ψάλτες δὲν εἶναι ἄλλοι ἀπὸ τὴν πολὺ γνωστὴ κατηγορία τῶν πρακτικῶν ψαλτῶν⁷, οἱ ὅποιοι, εἶναι προφανές, συνδυάζουν (ἔστω καὶ κατὰ ἴδιοτυπο τρόπο) τὶς ἴδιότητες τοῦ μελοποιοῦ καὶ τοῦ ψάλτη, ἀφοῦ ψάλλοντας πρακτικὰ δημιουργοῦν κάθε φορὰ καὶ διαφορετικὲς μελωδίες. Αὐτοὶ εἶναι ποὺ ὁ Χρύσανθος συμβουλεύει⁸:

⁷. Δὲν ύπάρχει, ἵσως, καλύτερη περιγραφὴ τοῦ χαρακτῆρα καὶ τοῦ ἥθους ἐνὸς τέτοιου πρακτικοῦ ψάλτη ἀπ' αὐτὴν ποὺ μᾶς ἔχει δώσει ὁ Παπαδιαμάντης γιὰ τὸν κὺρο Αλεξανδρῆ τὸν ψάλτη [βλ. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ, Στὸ Χριστὸ στὸ Κάστρο, σ. 295]:

«Ο ἀγαθὸς γέρων ἦτο ἐκ τοῦ ἀμιμήτου ἐκείνου τύπου τῶν ψαλτῶν, ὃν τὸ γένος ἐξέλιπε δυστυχῶς σήμερον. Ἐψαλλε κακῶς μέν, ἀλλ' εὐλαβῶς καὶ μετ' αἰσθήματος. Κανὲν σχεδὸν κῶλον δὲν ἔλεγεν ὄρθως, οὕτε μουσικῶς οὕτε γραμματικῶς. Πότε ἐν καὶ ἥμισυ κῶλον τὰ ἥνους εἰς ἐν, πότε δύο καὶ ἥμισυ τὰ διήρει εἰς τέσσαρα. Άλλὰ προκριτωτέρα ἡ ἀμάθεια τῆς δοκησισοφίας...».

⁸ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, ὁ.π., σ. 183, § 412.

«νὰ μιμῶνται κατὰ δύναμιν τοὺς κατὰ τέχνην, ἢ κατ' ἐπιστήμην μελίζοντας. Καὶ ἐὰν θέλωσι νὰ διαφυλαχθῆ καὶ κἀνένα τῶν μέλος, ἀς τὸ ὑπαγορεύωσιν εἰς κἀνένα τεχνίτην μουσικόν, διὰ νὰ τὸ γράφη, ἀν τὸ κρίνη ἄξιον»⁹.

Μὲ ἐνδιάμεση, δηλαδή, βαθμίδα τὴν ἐκμάθηση τῶν κανόνων τῆς τέχνης, ἀποβλέπουν καὶ αὐτοὶ (ὅπως καὶ οἱ τεχνίτες ψάλτες-μελοποιοί) στὴν τελειότητα τοῦ ἐπιστήμονα μουσικοῦ. Εἰδικότερα δέ, στὶς συμβουλὲς ποὺ ὁ Χρύσανθος ἀπευθύνει πρὸς τοὺς τεχνίτες μελοποιούς, προκειμένου αὐτοὶ νὰ μοιάσουν στοὺς ἐπιστήμονες, μποροῦμε νὰ ἀνιχνεύσουμε ὅχι μόνον κάποιους χρήσιμους κανόνες τῆς ψαλτικῆς μελοποιίας¹⁰, ἀλλὰ καὶ τὴν

⁹. Πρὸβλ. καὶ αὐτόθι, σσ. 191-192, §§ 429-431:

«Οταν δέ τις ἐμπειρικὸς ψάλτης λέγη τινὰ μελωδίαν, διὰ νὰ τὴν γράψῃ μὲ τοὺς μουσικοὺς χαρακτῆρας ὁ τεχνίτης μουσικός, ὁ μὲν ἐμπειρικὸς πρέπει νὰ εἴπῃ τὴν αὐτὴν μελωδίαν δις καὶ τρίς· ὁ δὲ τεχνίτης νὰ βάλῃ προσοχὴν νὰ εὔρῃ, πρῶτον μὲν τὸν ἥχον τῆς μελωδίας, δεύτερον δὲ τὴν ἀγωγὴν τοῦ χρόνου ταύτης. Εύρισκεται δὲ ὁ μὲν ἥχος ἀπὸ τὰ τέσσαρά τον συστατικά· ἡ δὲ ἀγωγὴ τοῦ χρόνου, ἀπὸ τὰς συλλαβὰς τοῦ μέλους αἱ ὄποιαι φεύγουσι μὲ βραχὺν χρόνον· διότι εὐκολώτερον οἱ μακροὶ φθόγγοι διορίζονται ἀπὸ τοῦ βραχέος, παρ' ὅτι διορίζονται οἱ βραχεῖς φθόγγοι ἀπὸ τοῦ μακροῦ.

»Λέγει πάλιν ὁ ἐμπειρικὸς μέλος τῆς μελωδίας ἄπαξ καὶ δίς, ἔως οὐδὲ ὁ τεχνίτης νὰ τὸ ἐννοήσῃ, νὰ τὸ γράψῃ, νὰ βάλῃ καὶ τὴν μαρτυρίαν. Μετέπειτα λέγει καὶ ἄλλο μέρος τῆς ψαλμωδίας ὁ ἐμπειρικός, καὶ ἄλλο πάλιν ἀπὸ τὸ λειπόμενον, ἔως οὐδὲ νὰ γράψῃ τὴν μελωδίαν ὅλην ὁ τεχνίτης ἐκ διαλειμμάτων. Καὶ ὑστερον λέγει πάλιν ὅλην τὴν μελωδίαν ὁ ἐμπειρικός, καὶ ἀναθεωρεῖ τὸ γεγραμμένον ὁ τεχνίτης, καὶ διορθώνει τὰ σφάλματα.

»Τέλος πάντων δοκιμάζεται τὸ γεγραμμένον, μὲ τὸ νὰ τὸ ψάλλῃ παραλλαγὴ ὁ τεχνίτης μουσικός· διότι ἀν εἴναι λάθος κἀνένας τόνος ἐπὶ τὸ βαρὺ ἢ ἐπὶ τὸ ὁξύ, διὰ τῆς παραλλαγῆς εὐρίσκεται. Πλὴν καλλιωτέρα καὶ βασιμωτέρα δοκιμὴ γίνεται διὰ τινος ὀργάνου μουσικοῦ· διότι τότε εὐρίσκεται καὶ λάθος ἡμιτόνου, καὶ τεταρτημορίου τόνου».

¹⁰. Βλ. σχετικὰ αὐτόθι, σσ. 187-188, §§ 419-423:

«Πλατύνονται δὲ τὰ μέλη μὲ Παλιλλογίαν, Ἐπανάληψιν, Μίμησιν πρὸς τὰ νοούμενα, Μεταβολήν, καὶ Απόδοσιν. Εἴναι δὲ Παλιλλογία μὲν τὸ νὰ ποιῶμεν τὴν ἀνάβασιν, ἢ κατάβασιν τῆς μελωδίας διὰ τῆς αὐτῆς θέσεως. Ούτως ὁ Πέτρος ἐν τῷ κοινωνικῷ, Ανέβη ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ, κατ' ἀρχὰς ἀναβαίνει ἀπὸ τοῦ νη εἰς τὸν δι μὲ παλιλλογίαν [βλ. ΜΟΥΣΙΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ 1 (α'-β')]. Ἐν δὲ τῷ, Ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, ἐν ἥχῳ πρ., κατὰ μὲν τὸ Ἐπεφάνη μεταχειρίζεται τὴν παλιλλογίαν δίς· κατὰ δὲ τὸ ἡ σωτήριος, τὴν μὲν πρώτην παλιλλογίαν δίς· τὰς δὲ δύο ἐφεξῆς, πολλάκις [βλ. ΜΟΥΣΙΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ 2 (α'-β')].

»Ἐπανάληψις δὲ εἴναι, τὸ νὰ μεταχειρίζωμεθα ἐπὶ τῶν αὐτῶν τόνων ἐκ δευτέρου μίαν θέσιν, ἢ ὀλόκληρον περίοδον μελωδίας· καθὼς μάλιστα συνειθίζεται εἰς τὰ μαθήματα καὶ κρατήματα τῶν παλαιῶν. Μετεχειρίσθη δὲ τὴν Ἐπανάληψιν καὶ ὁ πρωτοψάλτης Ἰωάννης κατ' ἀρχὰς τοῦ κρατήματος τοῦ δοξαστικοῦ τοῦ πολυελέον τοῦ εἰς ἥχον ἄῃ [βλ. ΜΟΥΣΙΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ 3 (α'-β')].

»Μίμησις πρὸς τὰ νοούμενα εἴναι, τὸ νὰ μελίζωμεν μὲ δεξιῶν μὲν μελωδίαν ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὄποια νοεῖται τι ὑψος· ὡς οὐρανός, ὅρος· μὲ βαρεῖαν δὲ μελωδίαν ἐκεῖνα εἰς τὰ ὄποια νοεῖται τι χθαμαλόν· ὡς γῆ, ἄβυσσος, ἄδης. Καὶ μὲ τερπνὸν μὲν

ἀκριβῆ περιγραφὴ ἐνὸς ἐπιστήμονα μουσικοῦ. Προκύπτει, ἔτοι, ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδανικὸς μελοποιὸς θὰ πρέπει νὰ διακρίνεται ἀπό:

• Διάθεση μίμησης¹¹:

«Ἐις δὲ τὸν κατὰ τέχνην μελίζοντα συμβουλεύομεν, εἰ μὲν τὸ μελιζόμενον εἶναι προσόμοιον, νὰ μεταχειρίζηται τὸ ἀπαράλλακτον μέλος, τὸ ὅποιον διεσφθῇ εἰς ἡμᾶς ἢ διὰ τοῦ Πέτρου, ἢ δι' ἄλλου τινὸς διδασκάλου· ἢ κἄν νὰ μὴν ἀπομακρύνηται τὸ ἐδικόν του μέλος ἀπὸ τὴν μελωδίαν καὶ ἀπὸ τὸν ρυθμόν, τὸν ὅποιον οἱ πρὸ αὐτοῦ διδάσκαλοι ἀπέδωκαν εἰς τὸ πρῶτον προσόμοιον».

• Γνώση τῶν κανόνων τῆς γλώσσας, στὴν ὅποια μελοποιεῖ¹²:

«Ἐὶ δὲ εἶναι ἴδιόμελον, νὰ προσέχῃ πρῶτον εἰς τὸ ἥθος τοῦ ἥχου· καὶ ἀφ' οὐ γράψῃ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ νὰ ἀρχίζῃ τὴν μελωδίαν ἀπὸ τοὺς δεσπόζοντας φθόγγους. Καὶ ὀσάκις μὲν ἀπαντᾷ τὴν ὑποδιαστολὴν εἰς τὰς λέξεις τοῦ κειμένου, νὰ ποιῇ καὶ αὐτὸς εἰς τὴν μελωδίαν του ἀτελῆ κατάληξιν τοῦ ἥχου· ὀσάκις δὲ ἀπαντᾷ τελείαν στιγμῆν, νὰ ποιῇ ἐντελῆ κατάληξιν τοῦ ἥχου· ὀσάκις δὲ ἀπαντᾷ μέσην στιγμῆν, ἀν εἶναι τέλος μεγάλης περιόδου, καὶ πάλιν ἔπηται μεγάλη περίοδος, νὰ ποιῇ ἐντελῆ κατάληξιν· εὶ δὲ εἶναι τέλος κόμματος, ἢ κώλου, καὶ πάλιν ἔπηται κόμμα ἢ κώλου, νὰ ποιῇ ἀτελῆ κατάληξιν· τελικὴν δὲ κατάληξιν τότε μόνον νὰ ποιῇ, ὅταν τελειώνει τὸ κείμενον, καὶ ἔπηται ἐκφώνησις Τερέως ...»¹³.

ἥχον ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὅποια νοεῖται τις χαρά· ὡς παράδεισος, νίκη· μὲ σκυθρωπὸν δὲ ἥχον ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὅποια νοεῖται τις λύπη· ὡς θάνατος, καταδίκη· καὶ τὰ λοιπά.

»Μεταβολὴ δὲ εἶναι, μετάθεσις ὁμοίου τινὸς εἰς ἀνόμοιον τόπον. Λέγεται δὲ μεταβολὴ τετραχῶς· κατὰ Γένος, κατὰ Ἡχον, κατὰ Σύστημα καὶ κατὰ Μελοποιίαν. Καὶ κατὰ γένος μὲν μεταβολὴν ποιοῦμεν, ὅταν ἀπὸ διατονικὸν μεταβαίνωμεν εἰς χρωματικὸν ἢ εἰς ἐναρμόνιον· καὶ τὸ ἀνάπαλιν. Κατὰ δὲ ἥχον μεταβολὴν ποιοῦμεν, ὅταν ἀπὸ ἐνὸς ἥχου μεταβαίνωμεν εἰς ἄλλον. Κατὰ δὲ σύστημα γίνεται μεταβολὴ, ὅταν ἀπὸ τοῦ Διαπασῶν μεταβαίνωμεν εἰς τὸ Πεντάχορδον, ἢ εἰς τὸ Τετράχορδον, καὶ τὸ ἀνάπαλιν. Κατὰ δὲ μελοποιῶν ἀναφαίνεται μεταβολὴ, ὅταν ἐκ Διασταλτικοῦ ἥθους μεταβαίνωμεν εἰς Συσταλτικόν, ἢ εἰς Ήσυχαστικόν· καὶ τὸ ἀνάπαλιν.

»Ἀπόδοσις δὲ εἶναι, τὸ νὰ μελίζωμεν τὰ τέλη τῶν περιόδων τοῦ κειμένου μὲ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν κατάληξιν, τῆς ὅποιας ἡ μελωδία ἐκτείνεται εἰς δύο, ἢ τρία μέτρα ἐν τέσσαρσι χρόνοις διὰ τὸ νέον στιχηράριον· εἰς περισσότερα δὲ μέτρα διὰ τὴν παπαδικήν· καθὼς εἰς τό, Τὰς ἐσπερινὰς ἡμῶν εὐχάς, ἡ ἀγιε κύριε, ἡ ἀφεσιν ἀμαρτιῶν, καὶ ἡ ἐν κόσμῳ τὴν ἀνάστασιν [βλ. ΜΟΥΣΙΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ 4 (α'-β')]- καὶ εἰς τὸ χερούβικὸν τοῦ Πελοποννησίου Πέτρου, ὅστις ἐμέλισε τὸ εἰκονίζοντες, τὸ προσάδοντες, καὶ τὸ μέριμναν, μὲ ταύτην τὴν θέσιν [βλ. ΜΟΥΣΙΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ 5 (α'-β')].

¹¹ Αὐτόθι, σ. 183, § 413.

¹² Αὐτόθι, σσ. 183-184, § 414.

¹³. Πρβλ. αὐτόθι, σ. 189, § 424:

«Ἐπειδὴ εἰς τὸ κείμενον τῶν χερούβικῶν καὶ κοινωνικῶν δὲν εὐρίσκεται τελεία στιγμὴ ἢ μέση, εἰ μὴ μόνον ὑποδιαστολαί, γίνονται αἱ μὲν ἐντελεῖς καταλήξεις εἰς τὰς ὑποδιαστολάς· αἱ δὲ ἀτελεῖς, εἰς τὰ τέλη τῶν λέξεων· καὶ ἡ τελική, εἰς τὸ τέλος τοῦ Αλληλούια. Ἐχεις εἰς ταῦτα παράδειγμα τὸ εἰρημένον χερούβικὸν τοῦ Πέτρου.

- Ἐμμονὴ στὴν οὐσία καὶ ὅχι στὸν ἐντυπωσιασμό¹⁴:

«Δύναται ὁ τεχνίτης μελοποιὸς νὰ μεταχειρισθῇ εἰς τὸ μέλος του καὶ φθοράν, κατὰ τὸ νόημα τοῦ κειμένου, σπανίως ὅμως· κατὰ τοῦτο μιμούμενος τὸν Πελοποννήσιον Πέτρον, ὅστις πολλὰ τροπάρια ἐμέλιζε χωρὶς φθοράν. Διότι αἱ συχναὶ φθοραὶ δεικνύουσιν ἀδυναμίαν τοῦ μελοποιοῦ, μὴ δυναμένου εὑρεῖν ὑλὴν πολλὴν εἰς ἐνα ἥχον, καὶ διὰ τοῦτο καταφεύγοντος εἰς πολλούς. Όταν δὲ μέλλῃ νὰ ποιήσῃ δέσιν φθορᾶς, ἢ λύσιν φθορᾶς, πρέπει νὰ ζητῇ τὸ εὐάρεστον ἀπὸ τὴν κρίσιν τῶν ἀκροατῶν, καὶ τὴν ἐμμελῆ μεταβολήν. Ταῦτα παρατηροῦνται, καὶ ὅταν μελίζηται, ὅτι ἄλλο εἰδος ψαλμωδίας ζητηθῇ, ἀναγόμενον εἰς μέλος νέου στιχηραρίου».

- Ἀποφυγὴ νεωτερισμῶν¹⁵:

«Οὕτω μὲν δύναται νὰ μελίζῃ κατὰ τὸ νέον στιχηράριον ὁ τεχνικὸς μουσικός· κατὰ δὲ τὸ παλαιὸν στιχηράριον, πῶς; Εἰς τὰς ἡμέρας μας ὀλίγον ζητεῖται τὸ μελίζειν κατὰ τὸ παλαιὸν στιχηράριον· ἐπειδὴ εὑρίσκονται μεμελισμένα ἀπὸ παλαιοὺς μουσικοὺς καὶ στιχηρά, καὶ δοξαστικά, καὶ τὰ λοιπά, καὶ δύναται τινας νὰ μεταχειρισθῇ τὰ ἔτοιμα. Εἰ δὲ θέλει τις τῶν μελοποιῶν νὰ μελίσῃ καὶ τοιοῦτον μέλος, εἰς τοῦτον συμβουλεύομεν νὰ ποιήσῃ πολλὴν ἀσκησιν, καὶ τριβήν, καὶ περιέργειαν εἰς τὸ παλαιὸν στιχηράριον· καὶ ἀπὸ αὐτοῦ ἐρανιζόμενος μέλη, νὰ τὰ ἐφαρμόζῃ εἰς τὰς λέξεις τοῦ κειμένου του· ἐπειδὴ εἰς τὸ παλαιὸν στιχηραρικὸν μέλος ἔως τώρα ξένα μέλη δὲν παρεισήχθησαν, καὶ ἀς μὴ γένη αὐτὸς ἀρχηγὸς τῆς κιβδηλώσεως. Ερανιζόμενος δὲ τὰ μέλη, ἐξηγημένα κατὰ τὴν ἡμετέραν Μέθοδον, τὸ νὰ τὰ λαμβάνῃ ὀλόκληρα, καὶ ὅχι κολωβά, στέκεται εἰς τὸ νὰ παρατηρῇ αὐτοῦ διὰ τοῦ παραλληλισμοῦ τὴν κατὰ τοὺς παλαιοὺς χρῆσιν τῶν εἰρημένων χαρακτήρων, καὶ τῶν ὑποστάσεων. Διότι ἀν ἐξαρχῆς διὰ τὸ στοιχειῶδες δὲν ἐνεκρίναμεν ὅλους τοὺς χαρακτῆρας, καὶ ὅλας τὰς ὑποστάσεις κατὰ τὴν ἀρχαίαν δύναμιν· ὅμως εἰς τὸν μελοποιόν, ὅστις θέλει νὰ περιεργάζηται ταῦτα, συμβουλεύομεν νὰ βάλλῃ πολλὴν προσοχὴν εἰς αὐτά, καὶ διὰ τοῦ παραλληλισμοῦ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὸ νὰ ἐννοήσῃ, πῶς ἡσαν ἐν χρήσει παρὰ τοῖς πατράσιν ἡμῶν, καὶ ἀφ' οὗ εὑρίσκει τὸ μέλος αὐτῶν, νὰ τὸ μεταχειρίζηται καὶ

Όταν ὅμως τὰ μέλη τῶν χερουβικῶν εἶναι πολλὰ ἐκτεταμένα, εἶναι συγκεχωρημένον νὰ γίνωνται ἐντελεῖς καταλήξεις, καὶ ὅπου δὲν εἶναι ὑποδιαστολή. Φυλάττει δὲ ταῦτα καὶ τὸ κοινωνικόν, ὅταν ἔχῃ πολλὰς λέξεις, καθὼς τὸ Ό τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἐν ἐμοὶ μένει, κἀγὼ ἐν αὐτῷ, εἴπεν ὁ Κύριος. Όταν ὅμως τὸ κοινωνικὸν ἔχῃ τρεῖς λέξεις, τότε εἰς κάθε μίαν γίνεται ἐντελῆς καταλήξις. Γίνωσκε δὲ ὅτι αἱ μὲν ἐντελεῖς καὶ τελικαὶ καταλήξεις γίνονται καθὼς διωρίσθησαν εἰς κάθε ἥχον· αἱ δὲ ἀτελεῖς γίνονται κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ μελοποιοῦ».

¹⁴ Αὐτόθι, σσ. 184–185, § 415.

¹⁵ Αὐτόθι, σσ. 185–186, § 416.

αὐτὸς οἰκείως κατὰ τὰς χρείας· καὶ τότε δύναται νὰ ἐλπίζῃ, ὅτι συντάττει καὶ αὐτὸς μελωδίας ἀπὸ θέσεις ἐκκλησιαστικάς, καὶ πατροπαραδότους».

- Άναζήτηση, κατανόηση καὶ ἐφαρμογὴ τῶν κανόνων τῆς μελοποιίας¹⁶:

«Κατὰ δὲ τὸ παπαδικὸν μέλος, παρὰ πολὺ ζητεῖται τὴν σήμερον τὸ μελίζειν, καὶ μάλιστα χερουβικὰ καὶ κοινωνικά. Λοιπὸν ἃς γινώσκη ὁ μελοποιός, ὅτι μετὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἥχου γίνεται ἀρχὴ μελωδίας ἀρρύθμου, ἥτις ὁμοιάζει μὲν προσίμιον· διότι εἰς αὐτὴν δεικνύεται ἡ ὁδὸς τοῦ ἥχου καὶ ἐπὶ τὸ δέξιν καὶ ἐπὶ τὸ βαρύ· ἔπειτα γίνεται ἐντελῆς κατάληξις εἰς τὸ Ἱσον τοῦ ἥχου. Η τοιαύτη δὲ μελωδία λέγεται Παρακλητική, ἔπειδὴ οἱ παλαιοὶ μεταχειρίζομενοι κατ’ ἀρχὰς τὴν παρακλητικὴν οὕτω , ἐξέφραζον τοιαύτην τινὰ μελωδίαν» [βλ. ΜΟΥΣΙΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ 6 (α'-β')]

- Άναδειξη, ἀπαραίτητα, καὶ ὁρισμένων προσωπικῶν στοιχείων, γιὰ νέα καὶ πρωτότυπη συμβολὴ στὴν παραδεδομένη μελοποιία¹⁷:

«Τὴν μὲν περισσοτέραν ὑλὴν ὁ μελοποιὸς ἐρανίζεται ἀπὸ τὰς μελωδίας, τὰς ὅποιας ἀφῆκαν οἱ παλαιοὶ μουσικοὶ εἰς τὰ ὄμοια ποιήματά των· καὶ εἰς τοῦτο βοηθεῖται μεγάλως ἀπὸ τὴν συχνὴν ἀνάγνωσιν καὶ μελέτην, δυνάμενος νὰ ποιῇ διὰ τοῦ παραλληλισμοῦ εἰς τὰ πονήματα τῶν παλαιῶν. Διότι ἀφ’ οὐ ἀποκτήσει τὴν μάθησιν τοῦ μέλους πολλῶν χαρακτήρων ἡ ὑποστάσεων, καὶ τὴν δύναμιν τοῦ νὰ ἐφαρμόζῃ αὐτὸς εἰς διαφόρους τόνους, εὐκόλως δύναται νὰ μεταχειρίζηται τὸ μέλος αὐτῶν πολλάκις, χωρὶς νὰ ὑποπίπτῃ εἰς κατηγορίαν, ὅτι ταύτολογεῖ. Ο Δανιὴλ ἐνδεκάκις μετεχειρίσθη τὸ Κρατημοῦπόρρον ἐν ἐνὶ κοινωνικῷ εἰς ἥχον ἥ [βλ. ΜΟΥΣΙΚΟ

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ 7 (α'-β')¹⁸]. Ο Πέτρος ἐξάκις μετεχειρίσθη τὸ Πελαστὸν ἐν τῷ, Σωτηρίᾳν εἰργάσω, κοινωνικῷ [βλ. ΜΟΥΣΙΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ 8 (α'-β')¹⁹]. Τὸ δὲ Ἐπίσημον πρέπει νὰ εἶναι, ἡ κἄν νὰ νομίζηται ἐφεύρενσις ἐδική του· διότι δὲν φθάνει μόνον τὸ νὰ ἐρανίζηται μέλη ἀπὸ ἄλλους, καὶ νὰ τὰ μεταχειρίζηται κατακόρως, ἀλλὰ νὰ ἔχῃ καὶ αὐτὸς ὀλίγην ὑλὴν νεωστὶ ἐφευρενθεῖσαν ἡ ἀπὸ αὐτὸν, ἡ ἀπὸ ἄλλους εἰς ἄλλα, τὴν ὅποιαν νὰ μεταχειρίζηται διαφόρως, διὰ νὰ διακρίνηται τὸ ἐπίσημον. Ἐπειδὴ κατὰ διαφόρους καιροὺς ἀναφαίνονται καὶ διάφορα νέα μέλη, καὶ διάφοροι νέαι κλίμακες. Εἰ δὲ καὶ δὲν ἔχει κάνενα ἐπίσημον, ἀς μὴν ἐπιχειρῇ νὰ μελίζῃ νέον, ἀλλ’ ἃς μεταχειρίζηται τὰ ἔτοιμα».

¹⁶ Αὐτόθι, σ. 186, § 417.

¹⁷ Αὐτόθι, σσ. 186–187, § 418.

¹⁸ Πρβλ. καὶ ΣΤΑΘΗ, Η ἐξήγησις, σσ. 58, 113.

¹⁹ Πρβλ. αὐτόθι, σσ. 55, 113, 122–127.

Είναι, όπωσδήποτε, χρήσιμο νὰ ἀντιπαραβάλουμε τὰ παραπάνω χαρίσματα, τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ὁ Χρύσανθος μᾶς περιγράφει ώς τὸ πρότυπο τοῦ τέλειου ψάλτη-μελοποιοῦ, μὲ τὶς ἀντίστοιχες σύγχρονες ἀντιλήψεις· ἅμεσα θὰ προκύψουν, ἔτσι, σπουδαῖα συμπεράσματα. Φοβοῦμαι, ὅμως, ὅτι ὅχι μόνον διστάζουμε ἀλλὰ καὶ συστηματικὰ ἀποφεύγουμε παρόμοιο ἐγχείρημα. Προσωπικά, μιοῦ δημιουργεῖ ἴδιαίτερη ἐντύπωση τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Χρύσανθος τελειώνει τὸ Θεωρητικό του ἀνακεφαλαιώνοντας (συγκεντρωμένα πλέον) τὰ ἴδια ἀκριβῶς χαρίσματα²⁰. καὶ μοιάζει σὰν νὰ μᾶς δίνει τὶς τελευταῖς καὶ πιὸ σημαντικὲς συμβουλές του:

«... διὰ νὰ εἶναι καὶ ὁ ψάλλων φίλος εἰς τὸν ἀκροατάς, καὶ ὅχι ἀπεχθής, πρέπει νὰ εἶναι καλός· τὸ δὲ καλὸν τοῦ ψάλτου συνίσταται Α', εἰς τὴν εὐφωνίαν [...] Εὐφωνία δὲ εἶναι ὅχι μόνον ἡ γλυκύτης τῆς φωνῆς, (τὸ ὅποιον εἶναι προτέρημα εἰς ὅλους μὲν ἐπιθυμητόν, εἰς πολλὰ δλίγονς ὅμως ἀπὸ τὴν φύσιν δεδομένον) ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ δύναται τινας νὰ ἐκφωνῇ τὸν φθόγγους, κατὰ τὸν διωρισμένους τόνους.

Β', Τούτου δοθέντος, εἰς τὸ νὰ εἶναι ὁ ψάλτης διαθέσεως μιμητικῆς ἐκ φύσεως ἢ ἐκ μαθήσεως· διότι ἐπειδὴ κάθε τόπος ἔχει καὶ ἔθιμα ἴδιαίτερα τόσον εἰς τὴν προφορὰν τῶν μελῶν, ὅσον καὶ εἰς τὴν προφορὰν τῶν λόγων, ἀναγκάζεται πολλαχοῦ ὁ ψάλτης, κατὰ τὰς συνειθιζομένας εἰς τὸν τόπον μελωδίας, ἢ μᾶλλον κατὰ τὰ ἥθη τῶν ἐντοπίων, νὰ προφέρῃ καὶ αὐτὸς ὅχι μόνον τὰς μελωδίας, ἀλλὰ καὶ τὰς λέξεις τῶν στίχων· εἰς τὰ ὅποια εἰ μὲν δύναται νὰ μιμῆται, ἐπιτυγχάνει· εἰ δὲ μή, μένει ἀπρακτος.

Γ' Τούτων ὑπαρχόντων, εἰς τὸ νὰ εἶναι πεπαιδευμένος ἀρκετὰ κἀν τὴν ἴδιαν τὸν διάλεκτον, (ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ὅλοι οἱ Μουσικοὶ καὶ φιλόσοφοι.) διὰ νὰ ἐννοῆται τὴν ἔννοιαν τοῦ ψαλλομένου. Διότι εἶναι πρέπον, νὰ ψάλλῃ ὁ ψάλτης γηθοσύνως μὲν τὰ τερπνά, ἐλεεινῶς δὲ τὰ θλιβερά· καὶ νὰ ἀναβαίνῃ μὲν εἰς ἐκεῖνα τὰ ὅποια ἔννοεῖται ὑψος· νὰ καταβαίνῃ δὲ εἰς ἐκεῖνα τὰ ὅποια ἔννοεῖται βάθος· καὶ ὅλως κατὰ τὰ νοήματα νὰ μεταχειρίζηται καὶ τὰς μελωδίας.

Λοιπὸν ὁ οὕτως ἔχων, θέλων νὰ διδαχθῇ τὰ Μουσικά, πρέπει νὰ μὴν εἶναι οὔτε ἀνήλικος, οὔτε παρήλιξ· ἥγουν νὰ μὴν εἶναι κατώτερος ἀπὸ τὴν ἡλικίαν τῶν δεκατριῶν χρόνων, οὔτε πάλιν γέρων. Νὰ ἐμμείνῃ δὲ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς φωνητικῆς καὶ ὀργανικῆς μουσικῆς ἔνα χρόνον, ἢ κἀν δύο, ἢ τὸ πολὺ τρεῖς [...] Διδασκόμενος δὲ τὰ μουσικὰ πρέπει νὰ προσέχῃ τὰ ἔξῆς τέσσαρα·

Α', Νὰ δίδῃ πολλὴν προσοχὴν εἰς τὸν διδάσκοντα, καὶ νὰ μανθάνῃ τὸ διδασκόμενον μέλος οὕτως, ὥστε νὰ μὴ γίνηται κάμμια αἰσθητὴ διαφορὰ εἰς τὴν προφορὰν τοῦ μέλους ὅπερ ἐδιδάχθη. Διότι, ἀν καὶ

²⁰ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, ὁ.π., σσ. LV-LVII, §82-84.

ἀλλοῦ, εἰς τὸ ψάλλειν ὅμως ἡ φιλαντία δουλόνει τοὺς περισσοτέρους, καὶ δὲν τοὺς ἀφήνει νὰ κρίνωσιν ὁρθῶς. Όθεν πρέπει τινὰς νὰ καθίζῃ δικαστὰς εἰδήμονας τοῦ ψαλλομένου, διὰ νὰ κρίνωσιν αὐτοί, ἀν ἔχη ὁρθῶς [...]

Β', Νὰ μὴ θέλῃ νὰ ποιῇ νεωτερισμοὺς εἰς τὰ ξένα μέλη κατὰ τὴν προφοράν, ἡ κατὰ τὴν γραφήν, ἡ κατὰ τὴν ἔκθεσιν, καλλωπίζων ἡ συντέμνων αὐτά. Διότι πολλοὶ ὅσον ἀμαθέστεροι εἶναι κατὰ τὰ Μουσικά, τόσω περισσότερον αὐθαδειάζουσι νὰ διορθόνωσι τὰ ξένα. Διότι ἀφ' οὐ εἶναι ἄδεια εἰς τὸν καθένα νὰ μελίζῃ ὅτι θέλει, ποῦ εἶναι πλέον εὐλογον, νὰ μεταποιῇ καὶ νὰ μεταμορφόνη τὰ ξένα;

Γ', Νὰ ἐπιχειρῇ νὰ μελοποιῇ καὶ ἵδια κατὰ μίμησιν πολλαχοῦ τῶν διδασκάλων· τὰ ὅποια νὰ φέρῃ εἰς ἀπροσωπολήπτους κριτάς, καὶ νὰ διορθόνη μετ' ἐπιεικείας, ὅτι κατακριθῆ, χωρὶς νὰ ἐπιμένῃ μὲ πεῖσμα εἰς τὰ ἀγνοούμενα σφάλματα· τὰ ὅποια ἡ ἀλαζονία καλύπτει πολλάκις ὑπὸ τὸν χιτῶνα τῆς ὁρθότητος [...]

Δ', Νὰ μὴν ἀηδιάζῃ ἀπὸ τὴν πρώτην προσβολὴν εἰς τὰ ξένα μελίσματα, μήτε νὰ τὰ καταδικάζῃ, χωρὶς νὰ τὰ περιεργασθῆ μὲ πολυκαιρίαν, καὶ μὲ μεγάλην προσοχήν. Άλλ' ἀφ' οὐ τὰ ἐκμάθη καλῶς, καὶ γένη ἐγκρατῆς αὐτῶν ἐντελέστατα, τότε νὰ ἀποφασίζῃ νὰ ἐπάγῃ τὴν πρέπουσαν εἰς αὐτὰ ἐπίκρισιν. Διότι ἐπειδὴ τὸ πᾶν τῆς Μουσικῆς εἶναι ἔνας ἐθισμός, καθὼς ἔλεγεν ὁ Πλούταρχος, ἡ ποιότης ἔνὸς νέου καὶ ἀσνήθους μελίσματος, εἶναι δυνατόν νὰ γνωρισθῇ μετὰ τὸ συνείθισμα. Καὶ πολλάκις τὰ μέλη, τὰ ὅποια τῷ πρωὶ ἀηδιάζουσι τὸν ἀκροατήν, τῷ ἐσπέρας ἡδύνονται τὸν αὐτόν».

Τὸ συμπέρασμα, ἄρα, εἶναι αὐτονόητο καὶ εὐκολα ἐφαρμόσιμο σήμερα· ἄρκει νὰ προσέξουμε καλύτερα τὶς νουθεσίες αὐτῶν τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων δασκάλων καὶ νὰ ἀκολουθήσουμε τὴν προτροπὴ τοῦ Μανουὴλ Χρυσάφη²¹:

«καὶ ἡμᾶς, εἴγε μὴ μέλλοιμεν τῆς ἀληθείας καὶ τῆς κατ' ἐπιστήμην ἀκριβείας διαμαρτάνειν, ποιεῖν οὕτω προσήκει καὶ ποιοῦντας μέμψαιτ' ἀν ὁρθῶς οὐδὲ εἰς, εἰ μὴ μᾶλλον καὶ ἐπαινέσειε».

²¹ Χρυσάφης, σ. 46¹⁶³⁻¹⁶⁶.